

Tiina Rosenberg är docent i teatervetenskap och universitetslektor i teater- och genusvetenskap vid Stockholms universitet.

Summary

Fucking Åmål (*Show Me Love*, Sweden, 1998) tells the story of the teenaged girls who fall in love and end up coming out to their friends and family. This essay, entitled "The New Gospel According to St Luke: On the Heteronormative Reception of *Fucking Åmål*", discusses how the central theme of the film was downplayed by the Swedish film critics.

Svensk-tyske møter

Jernverksarbeideren Eric Thorsell ved Magnus Hirschfelds Institutt for seksualvitenskap og hans forbindelser till Berlin

Raimund Wolfert

Uten jernverksarbeideren Eric Thorsell (1898–1980) ville historien til den svenske folke- og seksualopplysningen presentere seg annerledes i dag. Allerede i unge år engasjerte västmanlendingen seg i hjemstedets sosialdemokratiske ungdomsbevegelse og i godtemplarlosjen mot alkoholmisbruk. Siden begynnelsen av 1930-tallet, da han oppholdt seg en tid i Berlin for å videreutdanne seg ved Magnus Hirschfelds *Institutt for seksualvitenskap*, gjorde han, både nasjonalt og internasjonalt, flere ganger med artikler og foredrag om temaet homofili folk oppmerksom på seg – såsom på kongressene til *International Committee for Sexual Equality* (ICSE) i Amsterdam og Frankfurt am Main i 1951 og 1952. 10. februar 1933 holdt han et av de første offentlige foredragene om homofili i Sverige. Foredraget het "Äro de homosexuella rättslösa eller förbrytare?"

Det er ingen tvil om at tiden i Berlin og ved Magnus Hirschfelds institutt har hatt en sentral betydning for Eric Thorsells utvikling som foredragsholder og forkjemper for de homofiles rettigheter. I memoarene sine har Thorsell selv gjort rede for oppholdet i den tyske rikshovedstaden. Men også i et annet hen-seende har Tysklands historie og en tysker spilt en viktig rolle i Thorsells liv. At kunnskapen om hans levnetsløp og hans erfaringer kunne formidles til etterverden, var – som tidligere formann i *Riksförbundet för sexuell likaberättigande* (RFSL) Kjell Rindar sa i 1981 – "mirakulöst" og "langt ifrån självklart". Rindar innrømte:

Det var en tillfällighet att vi RFSL-aktiva omkring 1974 fick kunskap om Erics existens. Den som berättade för oss om Eric var Günter Stiel, tysk jude, kommunist och böge som kom till Sverige på trettio-talet. Günter blev med åren en känd och uppskattad radioproducent här och återvändande vid sin pensionering till Tyskland. Eric och han var goda vänner.¹

Sett med dagens øyne kan det virke merkelig at Eric Thorsells innsats for de homofile kunne ha gått i glemmeboken mellom 50- og 70-tallet. Men åpenbart maktet han ikke alltid å holde kontakten med den yngre, etterfølgende aktivistgenerasjonen – eller så var han ikke alltid like interessert i den. Noe som også peker i den retningen og som nesten kan virke absurd, er at Thorsell ble utnevnt til hedersmedlem av RFSL hele tre ganger i løpet av sitt liv.² I dag er situasjonen grunnleggende forandret: Interesserte kan lese historien om Eric Thorsells liv i boken *En homoseksuell arbeitares memoarer* fra 1981.³ Det er bare det at disse memoarene viser seg i mange henseender som ufullstendige og vage. Dessverre lar de en del viktige spørsmål åpne. Denne artikkelen, som bygger på en kritisk lesning av Thorsells erindringer og på nyere funn i arkiver i Berlin og Stockholm, er ment som et bidrag til å komplettere – og korrigere – bildet Thorsell har skapt av seg selv.

Mot slutten av 1920-tallet fikk Elise Ottesen-Jensen (1886–1973) avgjørende betydning for Eric Thorsell. Den norsk-fødte journalisten og seksualopplyseren som hadde vært aktiv i Sverige siden 1919, var med på å grunnlegge *Verdensliga for seksualreform* og kjente Magnus Hirschfeld personlig. Thorsell traff henne i Surahammar hvor hun holdt et foredrag i 1927. Her gikk hun også inn på temaet homofili, og etter foredraget stilte Thorsell, som inntil da hadde fordypet seg i den først og fremst tyskspråklige litteraturen om emnet på egen hånd, noen spørsmål til henne. Det var begynnelsen til et flerårig vennskap og samarbeid mellom de to. I det følgende var det også Ottesen-Jensen som anbefalte den vitebegjærlige jernverksarbeideren å videreutdanne seg ved Hirschfelds *Institutt for seksualvitenskap*. Da 33-åringen bega seg sørover mot slutten av 1931 hadde han med seg to anbefalingsbrev til legene Max Hodann (1894–1946) og Felix Abraham (*1901). Elise Ottesen-Jensen kjente begge personlig. Bare noen uker i forveien hadde Thorsell dessuten lest en artikkel av journalisten Ragnar Ahlstedt i *Stockholms Dagblad*. Derfor visste han, som han senere sa, at "Hirschfeldinstituttet var det främsta forskningsinstitutet, för att inte säga propagandainstitutet, i världen när det gällde homosexuella frågor."⁴ Hva denne karakteriseringen angår, må den imidlertid sies å være en fortolkning i ettertid. Ahlstedt hadde i artikkelen fra 4. oktober 1931 gjengitt noen personlige inntrykk fra en offentlig spørrekveld ved Hirschfelds institutt i september samme år – uten overhodet å nevne temaet homofili. Imidlertid roste journalisten her med åpenlys sympati Hirschfeld og hans medarbeideres „oskattbar[e] innsats“.

Med sine ulike fackavdelninger, lärokurser, föreläsningar och frågeaftnar, sitt väldiga specialbibliotek och sina otaliga värdefulla sexualetnografiska samlingar från jordens fyra hörn är "Dr Magnus Hirschfeld-Stiftung" ett forsknings-, undervisnings- och kurinstitut, vartill man ej någonstades i världen äger en motsvarighet. Hit ha under årens lopp läkare i hundratal vänt sig för att komplettera sitt vetande på ett område,

som i den vanliga utbildningen ägnats ett ganska minimalt utrymme, hit ha patienter i tusental personligt eller skriftligt hänvänt sig för att söka råd och bot.⁵

Stor oppmerksomhet viet Ahlstedt forøvrig Hirschfelds medarbeider og stedsfortreder Felix Abraham som han selv var venn med. Abraham ledet på den tiden instituttets seksualforensiske avdeling og hadde vært ansvarlig for den offentlige spørrekvelden journalisten fra Sverige hadde overvært. Dennes begeistrede omtale av vennen er trolig ensidig partisk, men den formidler et levende bilde av Abraham likevel. Og i og med at kontakten med Abraham synes å ha betydd mye for Eric Thorsell senere, kan Ahlstedts beskrivelse være av interesse her:

Dr Abraham är lång, smärt och sydändsk. Den första känslan av sympati, man ovillkorligen erfar, växer alltjämt under hans anförande. Han är just typen för en läkare, för vilken man kan fatta ett odelat förtroende. Rätt snart under kvällens lopp kommer man underfund med några för honom karaktäristiska drag: han talar med samma distinkta, väljudande röst som en scenisk konstnär, varigenom allt vad han säger kan uppfattas även längst bort i salen, han äger en outtömlig källa av fin humor, och han är slutligen i besittning av gåvan att vid behandlingen av många ömtåliga frågor och beklämmande företeelser kunna eliminera deras karaktär av att vara hämtade från vetenskapens skräckkammare eller kuriosakabinett för att i stället låta sina åhörare skymta något av det djup och allvar, den smärta och det lidande, som gömmas under den skenbart bizarra ytan.⁶

Thorsells første møte med legen Max Hodann som – bortsett fra å være medarbeider av Hirschfeld på *Instituttet for seksualvitenskap* og forfatter av utallige populære skrifter om seksualpædagogikk og -opplysning i Tyskland – drev et bylegekontor under adressen Alt-Reinickendorf 45 fra 1922 til 1933, ser ut til å ha vært en skuffelse. I memoarene sine skrev Thorsell:

Hodann var en mycket upptagen man. Hans fru var lika upptagen hon. Hon hade inte ens tid att koka kaffe, för hon skulle ut och sälja tidningar. Max Hodann följde mig snart till dörren utan att vi bytt många ord. Jag tyckte då att han var direkt ohövlig. Men när jag senare träffade honom i Sverige som flyktning var han helt förändrad.⁷

Besøket hos Abraham, som på denne tiden bodde i instituttets bygning In den Zelten 9a, synes derimot å ha funnet sted under heldigere omstendigheter. "Tack vare introduktionsbrevet från Ottar [Elise Ottesen-Jensen] blev jag väl mottagen av dr Abraham, som jag sen kunde räkna till mina vänner", hevdet Thorsell. Abraham var ifølge ham, "en kunnig, intelligent och tillmötesgående människa".⁸ Også han kom i midten av 1930-tallet til Sverige hvor han tok opp den gamle forbindelsen med Thorsell igjen.⁹

Når nøyaktig Eric Thorsell reiste til Berlin, er ikke dokumentert. Han selv har flere ganger hevdet at han oppholdt seg i den tyske rikshovedstaden og ved Hirschfelds institutt i et halvt år – fra høsten 1931 til mai 1932. Dokumenter i Riksarkivet i Stockholm forteller imidlertid at Thorsell besøkte instituttet først rundt årskiftet 1931/32 regelmessig og dro tilbake til Sverige allerede to, tre måneder senere. 17. februar 1932 skrev bibliotekaren Arthur Röser en attest til vedkommende postkontor NW 40 i Berlin, og den hadde følgende ordlyd: "Det bekreftes med dette at overbringeren av disse linjene er hr Erik Thorsell fra Stockholm [sic!] som har arbeidet her på instituttets bibliotek i ca. to måneder."¹⁰ Thorsells utmelding hos politiet i Berlin skjedde allerede drøye to uker senere, 7. mars 1932.¹¹

Eric Thorsell bodde i Berlin mot betaling hos familien Grosser i bydelen Neukölln, Mariendorfer Weg 22. Faren Ernst Grosser (1879–1954) var litograf, hans kone Therese (*1883) var en eldre søster av Hugo Eberlein, en av grunnleggerne av det Kommunistiske parti i Tyskland (KPD). Familien hørte sannsynligvis til den politisk bevisste, om enn ikke aktive delen av arbeiderklassen.¹² Hvordan Thorsell hadde fått tak i familiens adresse, er uklart. I memoarene sine hevdet svensken at han var blitt kjent med sønnen Ernst på en reise til *Internationales Jugendtreffen* 1929 i Wien. I et tysk intervju sa han at han hadde fått adressen av en "Wandervogel" i Berlin da han oppholdt seg i byen etter ungdomsmøtet i Østerrike.¹³ Tilsynelatende var Ernst Grosser bare kort tid senere kommet til Surahammar og hadde hilst på den nye kameraten. De to ser ut til å ha stått på en vennskapelig fot med hverandre helt opp til 1970-tallet. De holdt ikke bare brevkontakt, men besøkte hverandre også.¹⁴

I memoarene sine holdt Thorsell seg tilbake med konkrete opplysninger om familien Grosser. Samtlige sju medlemmer i familien skal ha vært arbeidsledige i begynnelsen av 1930-tallet, leiligheten deres hadde bare tre rom. Om foreldrene skrev Thorsell: "Både fadern och modern var mycket bigotta i sexuella frågor. De visste inget om mitt sexuelliv, men de visste att jag skulle studera på Hirschfeldinstituttet."¹⁵ Men sannsynligvis gjaldt dette bare i bekjentskapets første tid. Det familiemedlemmene skrev i Thorsells erindringsbok våren 1932, vitner om at de visste hvilken betydning vennskap, kjærlighet og selvrealisering hadde i deres gjests liv på denne tiden. Faren Ernst Grosser skrev 7. mars 1932: "Vennskap og kjærlighet er en høy lykke, men dessverre er de så sjelden å finne. Og enda sjeldnere for alltid. Bare døden er menneskene alene tro." Sønnen Ernst formulerte: "Å leve betyr å kjempe, og å kjempe betyr å leve." Broren Albert forevige seg med ordene: "Ingen makt i verden kan hindre oss i å streve etter det gode vi har erkjent i oss selv."¹⁶

Under sitt første besøk på Hirschfelds institutt ble Thorsell, som han senere sa, kjent med bibliotekaren Arthur Röser. I memoarene sine kaller han ham for

"dr Rösser", men tyske kilder kan ikke bekrefte at Röser hadde promovert. Etter at gjesten fra Sverige var blitt vist rundt på biblioteket, sluttet han seg til en av de regelmessig tilbudte omvisningene på instituttet. I 1980 erklærte han:

I instituttets samlinger fanns alla möjliga föremål som Hirschfeld samlat för att belysa olika sidor av sexuellivet. I ett rum fanns sådant som man hittat på bordellerna. I ett annat fanns olika sadist- och masochistverktyg: piskor, och ett "Folterkreuz", alltså ett kors där de hängde upp sig som ville bli piskade och misshandlade. Masochister alltså. I ett annat rum fanns det föremål från Japan. Stora lampskärmar med erotiska motiv och en samling bröllopsgävor som männen hade gett sina hustrur. Bl.a. celluloidattrapper av väldiga manliga könsorgan. Så fanns det en samling av erotiska teckningar och bilder, också från Japan. Guiden berättade att tullmännen hade haft väldigt roligt när de packade upp de där försändelserna från Japan.¹⁷

Knappt 50 år etter besøket på *Instituttet for seksualvitenskap* søkte Thorsell åpenbart å uttrykke seg i et dokumentarisk og nøkternt tonefall. I memoarene sine henviste han ikke et eneste sted til hvordan instituttet, dets medarbeidere og alt utstyret det huset, virket på ham personlig i 1931/32. Hans beskrivelser er gjennomgående positive, men de virker ofte litt distanserte, uskyldige og ufarlige. I dag kan man derfor ikke avgjøre om Thorsells innstilling overfor instituttet forandret seg i løpet av tiden og hvilke konkrete tanke- og læreprosesser besøket utløste hos ham. Spor etter forlegenhet og avvergende holdninger fra den første tiden som hos den kjente engelsk-amerikanske forfatteren Christopher Isherwood (1904–1986) finner en i hvert fall ikke hos Thorsell. Isherwood bodde fra november 1929 til oktober 1930 i nabobygningen til *Instituttet for seksualvitenskap*. I erindringene sine nevnte han bl.a. den unge Christophers nervøse fnising da han besøkte instituttet for første gang:

Christopher fniste fordi han var genert. Han var genert fordi han etter all den tiden ble konfrontert med sine like. Til nå hadde han latt som om de andre ikke eksisterte i det hele tatt og som om homoseksualitet var en privat livsform han og et par venner hadde oppfunnet. Selvfølgelig hadde han alltid visst at dette ikke var sant. Men nå ble han tvunget til å innrømme slektskapet med disse abnorme stammefrendene og deres avskyvekkende praktikker. Og det likte han ikke. Hans første reaksjon var å bebreide instituttet. Hvordan kan man ta dette tullet bare så *alvorlig*, sa han til seg selv.¹⁸

Når det kommer til stykket, var Thorsell ikke så mye eldre enn Isherwood da han besøkte instituttet for første gang, og heller ikke for ham hadde homofili vært noe daglig og selvfølgelig fenomen i den provinsbyen han kom fra. Uttrykk som "vetenskapens skrækkammare eller kuriosakabinett" brukte jo allerede Ragnar Ahlstedt i sin artikkel om instituttet. Eller skulle ikke sadist- og masochistverktøy, celluloidattrapper av veldige mannlige kjønnsorganer og

bordellekvipasje ha vært støtende, "avskyvekkende" og "abnorm" for Thorsell i 1931 og -32? Hans senere uttalelser samt hans stadige søken etter tilflukt i anstendigheten vekker i hvert fall ikke dette inntrykket. Men i tråd med Thorsells nøkterne beskrivelser av instituttets innredning er også hans beskrivelser av hans egen interesse for homofilien "bagatellisert". Refleksjonene fra 1980 er i høy grad avseksualiserte. Sannsynligvis av samme grunn som fikk ham aldri til å tilstå offentlig at han selv var homofil, lot han som om hans beskjeftigelse med homofilien på Hirschfelds institutt hadde et rent teoretisk preg. Om sine egne etterforskninger skrev han:

På instituttet fikk jeg vara med på de föreläsningar jag själv ville. Särskilt tyckte jag frågestunderne var givande, då dr Abraham eller någon annan från instituttet besvarade frågor från almänheten. Men mest satt jag och letade i arkivet. Biblioteket bestod bara av två rum, men de var sprängfyllda med böcker. I det inre rummet fanns ett skrivbord där jag ofta brukade sitta. Jag skrev av som ett läskapper. Det var jobbigt, men dessa anteckningar kom väl till pass senare när de där Kejne-historierna började i Sverige på 50-talet.¹⁹

Eric Thorsell som ung värnpliktig.

Som regelmessig besøkende på instituttet fikk imidlertid Thorsell i begynnelsen av 1932 også et legitimasjonskort som ga ham gratis adgang til homofile lokaler og klubber i Berlin. Enkelte ganger besøkte han et sted sammen med noen av instituttets medarbeidere, minst en gang var han sammen med Arthur Röser i *Adonisdielen* i Alexandrinenstraße 121. I denne sammenheng kunne ikke engang Thorsell unngå å antyde at livet i en mellom europeisk storby også for ham hadde sine fristelser. Men i beskrivelsene forblir han, som man kunne forvente, kjølig og tilbakeholdende:

Annars var jag mest den ensamme vargen som var ute och strövade. Jag var i stort sett inte rädd för någonting utom att bli bestulen. För mig, som kom från isoleringen i en svensk småstad, var dessa lokaler väldigt spännande. Jag var ofta på "Club am Turmhaus". Det var en liten "homofillokal" av det vanliga slaget. Rätt trevligt inrättad med palmer och lite lugn musik. Man kunde dricka kaffe och öl, bläddra lite i tidningar och konstupplagor av olika slag. Det var inga djärva saker, kanske lite nakenbilder men inga samlagsscener. På det stället var det mest medelklass som gick. Man kunde komma in som vanlig arbetare, men man fick vara någotsånär fint klädd, inte för sjaskigt. Många skådespelare och artister sökte sig dit.²⁰

Lokalet *Eldorado* i Motzstraße 15 – som siden åpningen i 1927 andre "anstendige homofile" allerede hadde distansert seg fra²¹ – var derimot for ham for fritt og anstøtelig. I Thorsells øyne tjente det bare til heterofile turistenes adspredelse og underholdning. Så sent som i 1951 kunne han mane medlemmene av den svenske seksjonen i *Forbundet af 1948*, senere RFSL, til "anstendighet". Her minte han på

vissa former av "föreningsverksamhet" bland homosexuella i Tyskland, som jag och säkert Ni alla ta avstånd från. Det var de *offentliga* lokalerna i Berlin av typen Eldorado. Anständiga homosexuella vände sig mot detta sätt att exploatera turisternas nyfikenhet och de homosexuellas behov av avkoppling och samvaro. Jag ber Er framhålla att vår verksamhet inte har sådana syften.²²

På en "Zelten-ball", en maskerade i danselokalet *Hollandais* i Bülowstraße 69, hvor Felix Abraham hadde invitert ham, stiftet Thorsell også bekjentskap med Hirschfelds medarbeider og elsker Karl Giese (1898–1938). Under festen ble Giese fulgt av en mann som hadde kledd seg ut som meksikaner og som det ifølge Thorsell umiddelbart var noe kjent ved. Men først dagen etter, da Thorsell var invitert til te hos Giese, fant han ut hvem mannen bak forklædningen hadde vært. Thorsell erklærte:

Giese var en lite feminint inriktad person, som hade inrett sin lägenhet med porslins-tallrikar och annat som kvinnor brukar möblera sina rum med. Hemma hos Giese löste sig i alla fall gåtan med den för mig så bekante mexikanen från maskeradbalen.

På ett bord stod ett foto av "mexikanen". Fotot hade en påskriften hälsning till dr Giese – det var den kände filmskådespelaren Ramon Novarro.²³

Noe Thorsell ikke fortalte i memoarene sine, var at Ramon Novarro (1899–1968) også var meksikansk av fødsel. Hans egentlige navn var José Ramon Gil Samaniegos. Fra 1917 hadde han spilt mindre roller på amerikanske scener og i filmer – til filmen *Ben Hur* gjorde ham verdensberømt i 1924. Etter Rudolf Valentinos død to år senere hørte han til de mest avholdte romantiske elskerne i Hollywood. Like før han traff Thorsell i Berlin, hadde han spilt inn en av sine viktigste og fortsatt i dag mest kjente filmer: *Mata Hari* sammen med Greta Garbo (1931). Novarro var homofil, men først mot slutten av sitt liv la han offentlig ikke lenger skjul på det. 31. oktober 1968 ble han funnet død i sin seng – myrdet av to ungdommer.

Eric Thorsell ble også kjent med Adolf Brand (1874–1945) i Berlin. Men åpenbart likte han ikke formannen i den homofile organisasjonen *Gemeinschaft der Eigenen* noe særlig; i Thorsells øyne var Brand "en riktig 'manschauvinist'".²⁴ Likevel holdt svensken et foredrag om homoerotikk i hjemlandets litteratur i *Konditorei Adler* i Kommandantenstraße 84 i Berlin-Mitte. Her avholdt organisasjonen sine regelmessige møter. Opprinnelig hadde Brand ønsket seg et foredrag om homofili i Sverige av Thorsell, men dessverre måtte denne innrømme at han "egentligen inte hade reda på så mycket. Det jag lärt om homosex hade jag lärt mig i Tyskland."²⁵ Når nøyaktig Thorsell holdt foredraget sitt, kan ikke sies i dag. Men i og med at Brand og Benno Bergmann fra *Gemeinschaft der Eigenen* signerte i Thorsells erindringsbok 4. hhv. 3. mars 1932, kan det antas at foredraget fant sted i begynnelsen av den måneden, dvs. like før Thorsells utmelding hos politiet. Foredragsholderen selv skrev senere – i all beskjedenhet, og dessverre uten brukbare, ytterligere opplysninger: "Jag var nog den som lärde mig mest den kvällen. Jag fick veta tio gånger mer än jag visste förut."²⁶

Før Thorsell reiste tilbake til Sverige, ba han noen av de personene han hadde møtt i Berlin om å skrive noen avskjedsord i erindringsboken hans. Arthur Röser skrev 22. februar 1932:

Til den ivrige besøkende av vårt bibliotek måtte de ordene som vår mester, grunnleggeren av instituttet for seksualvitenskap, sanitetsråd dr Magnus Hirschfeld sa om instituttets arbeid, bli til mottoet for hans eget arbeid, nemlig: "Gjennom objektiv sannhetsforskning å lindre lidelse, mildne forfølgelse, hindre urett."²⁷

Karl Giese formulerte: "Den som har øyne, han ser. Den som har ører, han hører! Til en som følger dette valgspøket i livet, til minne om arkivbesøkene på instituttet."²⁸ Adolf Brand skrev 4. mars: "Det politiske nødvergets rett er

revolusjonen!", og Felix Abraham holdt fast 26. februar 1932: "Til min ivrige tilhører under spørrekveldene til minne og i håpet og ønsket om at hans egen virksomhet i Sverige måtte bli fulgt snart og med stor suksess."

Når det gjelder Thorsells beskrivelser av opplevelsene sine i Berlin, kan de sies å være kjennetegnet av ikke bare nøytral nøkternhet, men også av tilbakeholdende beskjedenhet. Derfor blir dessverre Thorsells personlige livsomstendigheter ved begynnelsen av 30-årene ikke helt tydelige, mange av beskrivelsene hans forblir vage. Om han hadde kontakt med andre svensker i den tyske rikshovedstaden, er ikke kjent. Det eneste bekjentskapet han tydeligvis stiftet i byen, var med en finne som var student ved lærerhøyskolen. Det som imidlertid blir klart, er at Thorsell kom som debutant til Berlin hva homofilien angår. Han opplevde en slags innvielse når det gjelder kontakter til andre homofile menn, til homofil subkultur og beskjeftigelsen med homofil historie og estetikk. I denne sammenhengen ser han ut til å ha vært en flittig elev, hele to medarbeidere på *Instituttet for seksualvitenskap* karakteriserer ham som "ivrig". Men hvor nære og forpliktende Thorsells møter med tyskere var, kommer dessverre heller ikke helt klart til uttrykk. Bortsett fra Felix Abraham og Max Hodann – som han begge senere møtte igjen som flyktninger i Sverige – hadde Thorsell åpenbart ikke noen kontakt med mennene fra miljøet rundt instituttet og *Gemeinschaft der Eigenen* etter at han var reist nordover igjen. Så vidt som er kjent, var Felix Abraham den eneste av dem han betegnet som venn senere. En kritisk gjennomgang av Thorsells rikholdige korrespondanse i Riksarkivet kunne i denne sammenhengen kanskje fortsatt bringe interessante erkjennelser for dagen. I Tyskland er det i dag ingen ytterligere kilder kjent som kan sette Thorsells uttalelser om seg selv og oppholdet i Berlin i relieff.

Eric Thorsell på resa. Foto ur *En homosexuell arbetares memoarer*.

Tilbake i Sverige ga Eric Thorsell seg i kast med å ta opp forbindelser til likesinnede svensker for å bygge opp en organisasjon i samsvar med Magnus Hirschfelds *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee* (WhK). Men hans forsøk ble ikke kronet med suksess. Ikke engang planene om å grunnlegge et svenskspråklig tidsskrift etter forbildet av det tyske *Freundschaft* lot seg realisere – åpenbart av pengemangel. En som var massivt avvisende mot Thorsells idéer var Stockholm-legen Torsten Amundsson (1878-1940), en velhavende kontaktmann av WhK. Han var en venn av Felix Abraham og var sannsynligvis kommet i kontakt med Magnus Hirschfeld og hans krets i 1905/06 da han oppholdt seg i studieøyemed i Berlin. Thorsell hevdet i memoarene sine at han trådte i kontakt med Amundsson først etter at han var kommet tilbake til Sverige og at han måtte vente på noe svar i tre måneder. Sistnevnte kan ikke ha vært tilfelle. Siden Amundsson skrev til Thorsell fra Bad Nauheim i Tyskland 17. april 1932, ville det bety at Thorsell var kommet tilbake til Sverige alt i januar samme år. Det er heller sannsynlig at Thorsell ventet bare i tre uker. Men svaret var negativt uansett. Amundsson skrev:

Jag har alltid även för sanitetsrådet [Magnus Hirschfeld] framhållit såsom min åsikt att i Sverige vore bäst om icke någon propaganda bedrevs, då svenskarna likna engelsmännen i hyckleri på detta område, o att jag hoppades, att en ändring av lagen liksom i Norge o Danmark lättare skulle komma till stånd, om inte den stora allmänheten genom agitation dreves till att sannolikt på allt sätt motarbeta en lycklig reform. Detta är fortfarande min ståndpunkt o hoppas jag att jag ej misstager mig häruti. I alla fall vore det intressant höra Eder uppfattning.²⁹

Ut fra dette brevet kan det i dag være vanskelig å se hva Amundsson anså som sin oppgave som kontaktmann av WhK i Sverige. Men selv om brevet hans var avvisende når det gjelder opplysningsarbeidet om homofili, betød det jo også en invitasjon til å diskutere standpunktet hans. Kanskje Stockholm-legen bare nølte fordi han ikke umiddelbart kunne fatte tillitt til en tilsynelatende engasjert, men lutfattig jernverksarbeider fra den svenske provinsen? Kanskje han ville ha reagert mer positivt eller entusiastisk, hadde han fått en forespørsel fra en person med noenlunde samme samfunnsmessige bakgrunn som han selv? Om Eric Thorsell noensinne svarte på Amundssons brev, er dessverre ikke dokumentert. Det eneste han senere innrømte, var at han aldri hadde møtt Amundsen personlig.

Våren 1933, da *Instituttet for seksualvitenskap* i Berlin ble plyndret og fullstendig ødelagt av "tyske studenter", førte Eric Thorsell fortsatt en ensom kamp i Sverige. 9. mai 1933 – tre dager etter nazistenes voldelige aksjon mot Hirschfelds institutt – skrev han en opprørt artikkel i *Västmanlands Folkblad*.³⁰ To dager senere, i anledning Magnus Hirschfelds 65-årsdag, uttalte han seg liknende i

Arbetaren.³¹ Først ut på sensommeren 1933 fikk han kontakt med Ragnar Ahlstedt – den journalisten som hadde skrevet den før nevnte artikkelen om instituttet i Berlin i *Stockholms Dagblad*. 1933 arbeidet 32-åringen som redaksjonssekretær i Tranås, snaue 30 mil sørvest for Surahammer. Ahlstedt var homofil og i likhet med Torsten Amundsson en venn av Felix Abraham, kanskje til og med av Magnus Hirschfeld.³² Under et besøk i Berlin like før hadde han funnet Thorsells navn i vennens erindringsbok. Ifølge det han skrev 23. september 1933, hadde han siden begynnelsen av 1920-tallet – "ensam och allena" – arbeidet for å spre kunnskaper om homoseksualitetens vesen.³³ Dessverre er det i dag bare lite som er kjent om Ahlstedts virksomhet. Overfor Thorsell betegnet journalisten seg selv som tilhenger av Hirschfeld-skolen, men han innrømte her også at han så "något annorlunda på en del förhållanden, som Stekel ägnat ingående analyser i sitt stora 10-bandiga verk om 'Störungen des Trieb- und Affektlebens'." Fra Berlin ga han følgende stemnings- og situasjonsrapport:

Institutet är ju, som Ni vet, fullständigt förintat. Abraham har emellertid öppnat egen praktik – så länge han nu får hålla på med det. Sin mottagning har han på Fasanenstrasse, en tvärgata till Kurfürstendamm, ej långt från Zoo, och hans bostadsadress är Budapest Strasse 21 pt. Jag har emellertid ej hört något från honom på flera veckor och är därför rädd att något hänt. Men det kan också vara så, att antingen hans eller mina brev försvunnit. Åtminstone hans brev ha ofta den "oturen". Min resa till Berlin i juli gällde egentligen honom personligen. Jag ville förvissa mig om att någon skada ej tillfogats honom och söka uppmuntra honom till att hålla ut. Slaget har emellertid träffat även honom svårt, och det märktes fast han på allt sätt sökte dölja det. För endast några dagar sedan fick jag emellertid ett brev från gemensamma vänner, i vilket det talades om att han knappast synes kunna längre uthärda påfrestningen utan att falla samman. Och för att rädda honom undan ett nervsammanbrott vill man förmå honom att fara till Frankrike. Jag ombads påverka honom i den riktningen men har ej kunnat besluta mig för det, ty djupast sett är det ju en sak mellan honom och hans samvete. Jag tror, att han hellre ville stupa på sin post än svika sina tyska patienter. Säkert vet också Ni hur beroende de äro av honom som ett själsligt stöd. Det gör mig så ont om Abraham, ty han är ju en människa, som i alla avseenden står i särklass. Man vågar ibland knappast tänka framåt. Jag vet ej, om Ni känner till Hirschfelds öde. Enligt vad jag hörde av hans syster vid mitt besök, vistas han i Paris och Schweiz omväxlande. Han har ej hämtat sig så mycket, att han kunnat öppna praktik, vilket han väl behövde, ty hela hans förmögenhet blev ju beslagtagen. När man tänker på att allt i instituttet är förintat, vet man ju knappast till sig av harm. Det har också sagts mig, att detta varit obehövt om Abraham fått råda. Såret var ju för färskt, när jag var där, och därför ville jag ej fråga honom. Andra ha emellertid förklarat, att Abraham hade planer på att göra instituttet internationellt och ställa det under folkförbundets skydd. Han hade kallat dit en fransk och, vill jag minnas, en österrikisk eller engelsk läkare. Inför det avgörande steget protesterade emellertid Hirschfelds sekreterare, dr Giese vill jag minnas han hette. Hirschfeld var ju då ej hemma. Giese förklarade, att H. ej önskade denna

förändring, och då Abraham ändå insisterade därpå, framhållande att han och ej Giese vore Hirschfelds ställföreträdare, lär Giese ha förrätt planerna för myndigheterna, varför aktionen omedelbart företogs. Har Ni hört något om detta? Hur som helst har Giese flytt till Köpenhamn och lär befinna sig där nu.³⁴

Ragnar Ahlstedts brev er nettopp derfor av interesse fordi det gir en del opplysninger – fremfor alt om Felix Abraham – som har vært ukjent til dags dato. Det lille som foreligger om Abraham, er i korte trekk følgende: Felix Abraham ble født 30. august 1901 i Frankfurt am Main. Faren hans var sanitetsrådet dr Siegmund Abraham. Sønnen begynte i 1920 å studere i Heidelberg, senere fortsatte han studiene sine i Frankfurt am Main og i Berlin. I slutten av 1928 promoverte han med en undersøkelse av forandringer i dødelighetsstatistikken i det første leveåret. Adresseboken i Berlin fortegner ham som beboer av instituttets bygning In den Zelten 9a fra 1928 til 1933; i senere adressebøker dukker navnet hans ikke opp lenger, men det gjør det i tysk *Reichsmedizinalkalender*. Her blir Abraham oppført under adressene Xantener Str. 18 i 1935 og Arndtstr. 40 i 1937. På *Instituttet for seksualvitenskap* ledet han den seksualforensiske avdelingen fra 1929, og her var han også kontaktperson for transvestitter og transseksuelle. Etter alt å dømme var Felix Abraham homofil. Antagelig hadde han gode kontakter til det fransktalende utlandet, i 1931 redigerte han en fransk utgave av skrifter av Hirschfeld under tittelen *Perversions sexuelles*. En emigrasjon til Frankrike ville derfor kanskje ikke ha vært helt utenkelig for ham i 1933. Abrahams planer om å gjøre instituttet internasjonalt og sette det under Folkeforbundets beskyttelse, samt konflikten med Giese i den forbindelse, er ukjent til dags dato og kan dessverre ikke belyses fra andre hold. Men åpenbart sikter Ahlstedt i brevet sitt til rykter om at instituttets plyndring skulle ha vært en nazistisk reaksjon på Abrahams planer og at den først var blitt provosert av Gieses "svik". At Giese skulle ha flyttet til København i 1933, er også uvisst i dag. Men i så fall søkte han sikkert om hjelp hos ekteparet Bækgaard eller hos legen Jonathan Høegh Leunbach.

I memoarene sine ga Eric Thorsell dessverre ikke noen nærmere opplysninger om et mulig, men tydeligvis mislykket samarbeid med Ragnar Ahlstedt. Men her sa han litt om Felix Abrahams senere levnetsløp og skjebne:

Hit [til Stockholm] kom også dr Abraham från institutet. Utfattig. Han försökte få jobb som läkare här i Sverige, men det gick inte. Han var jude, och nästan hela läkarkåren var nazist-influerad. Så han fick hanka sig fram på understöd från sina vänner. Hans vänner i Tyskland skickade honom en tia i taget inlindad i en tidning. Han bodde på ett pensionat på Wallingatan där jag besökte honom ett par gånger. Abrahams öde var tragiskt – han klarade inte av att hålla livsgnistan uppe sen allt raserats för honom i Tyskland. Han sköt sig sedan i Italien.³⁵

Hvordan Thorsell hadde fått vite om Abrahams død, er uklart. Kanskje Ahlstedt hadde informert ham om den? Omstendighetene rundt Abrahams siste leveår er i dag ikke kjent i det hele tatt. Tidspunktet og stedet for hans død lar seg kun avgrense ved hjelp av et vagt brev Walter Hammer skrev til Peter Martin Lampel. Ifølge dette må Abraham ha tatt livet av seg i slutten av 1937 eller i begynnelsen av 1938, i Firenze.³⁶ I Sverige hadde tydeligvis ikke motet forlatt ham ennå. 7. juni 1936 skrev han full av tiltro i Thorsells erindringsbok: "Post tenebras lux." Hvor lenge Abraham oppholdt seg i Sverige i 1936 og hvorfor han var kommet nordover, er ikke kjent i dag.

Men det er heller ikke kjent hvorfor Felix Abraham hadde så mange gode forbindelser til svensker. Som nevnt sto han i personlig kontakt med Elise Ottesen-Jensen, Torsten Amundsson og Ragnar Ahlstedt og var til og med venn med dem. Som Ahlstedt skrev til Thorsell, hadde Abraham sammen med Ahlstedt selv, professor Johan Almqvist og dr Gerda Kjellberg også planer om å starte et tidsskrift for seksuell opplysning i 1932, "men det strandade å ena sidan på ekonomiska skäl och å andra därför att Almqvist enligt min åsikt har alltför ljust intresse för homosexualiteten. Planerna äro dock ej helt skrinlagda."³⁷

Sin mest bemerkelsesverdige innsats som foredragsholder, skribent og forkjemper for de homofiles rettigheter utfoldet Eric Thorsell etter annen verdenskrig – og etter avkriminaliseringen av mannlig homofili i Sverige i 1944. Det var den tiden Kejne- og Haijby-affærene hjemsøkte landet. 1952 leide Thorsell *Medborgarhuset* i Stockholm og holdt foredraget "Från heliga Birgitta till pastor Kejne".³⁸ Her kunne han snakke av egen erfaring, for han sto i kontakt med de fleste av personene som var innblandet i Kejne-affæren. Når det gjelder det historiske materialet, hadde han kommet over det i begynnelsen av 30-tallet på *Instituttet for seksualvitenskap* i Berlin. Som henvisning til dette annonserte han allerede på plakaten til foredraget at han "studerat sexualproblemen i Berlin".³⁹ Tydeligvis var dette ment som et forsøk på å legitimere seg som ekspert på området. Den svenske pressen gikk imidlertid ikke enstemmig med på det. I *Arbetaren* het det for eksempel noen måneder senere: "Thorsell uppger sig vara utbildad vid 'institutet för sexualvetenskap i Berlin', vad det nu kan vara för någonting i Thorsells vokabulär."⁴⁰ Så ond-sinnet og urettferdig dette angrepet mot Thorsell og Magnus Hirschfelds institutt enn var, to år tidligere ble Thorsell hyllert i en redaksjonell notis i samme avis med stikk motsatt appell: "Han är en av de få svenskar som genomgått högskolan för sexualstudier i Berlin och sina kunskaper i ämnet har han förmedlat under talrika föreläsningsturnéer i Sverige och utlandet".⁴¹ For at det skal være sagt: Thorsells innsats som foreleser og fomidler av førkrigens tysk forskningslitteratur og -resultater i Sverige skal på ingen måte undervurderes her, men

denne andre presentasjonen av Thorsell er like så feilaktig som den første. Som det er blitt argumentert før, kan det ikke være snakk om at Thorsell noensinne hadde gjennomgått noen "høyskole for seksualstudier" heller.

Som det framgår av Thorsells memoarer, har Magnus Hirschfeld lenge vært det store forbildet svensken har strevet å leve opp til.⁴² Jernverksarbeideren fra Surahammar var en ivrig forkjemper for den homofile frigjøringen i Sverige og gikk inn for en fordomsfri seksualopplysning. Hans holdning refererte seg til den vitenskapelige argumentasjonens overbevisningskraft og til "anstendigheten", ikke til provokasjonen. Når det gjelder hans virksomhet som seksualopplyser, kan det se ut som om han etterlevde mottoet Arthur Röser ga ham med på veien i 1932: "Gjennom objektiv sannhetsforskning å lindre lidelse, mildne forfølgelse, hindre urett." Tiden i Berlin kan i flere henseender betraktes som basis og utgangspunkt for hans homopolitiske engagement. I den tyske rikshovedstaden ervervet Thorsell seg grunnleggende kunnskaper om homofil historie og estetikk, her ble han for første gang kjent med en homofil livsverden av større omfang. Oppholdet ved *Instituttet for seksualvitenskap* og i Berlin tjente Thorsell i flere årtier som legitimasjon for hans kunnskaper og holdninger – selv om hans opphold bare varte i få måneder. Men situasjonen og erfaringene han fikk samlet her, var nok enestående. Ingen annen by i verden kunne på den tiden ha bydd på mer anskuelsesundervisning for en interessert elev fra Europas utkant enn nettopp Berlin. Desto mer bemerkelsesverdig er det at Thorsell som en vanlig og lutfattig jernverksarbeider fant veien til "ett forsknings-, undervisnings- og kurinstitutt, vartill man ej någonstädes i världen äger en motsvarighet" – som Ragnar Ahlstedt skrev det i 1931.

Kampen Eric Thorsell førte i ord og skrift i Sverige var imidlertid en ensom kamp – og dette ikke bare umiddelbart etter hjemkomsten fra Berlin. Så sent som i 1950-årene hadde han ikke mange støttespillere. Som Thorsell senere sa, var verken RFSU eller RFSL villige til å støtte ham da han forberedte foredraget sitt "Från heliga Birgitta till pastor Kejne" i 1952.⁴³ Hans forsøk på å starte en svensk forening for homser og lesber på 1930-tallet strandet kanskje mest av finansielle grunner. Men i dag er det beklagelig at Thorsell mot slutten av sitt liv ikke ga mer konkrete opplysninger om hvorfor samarbeidet med likesinnede i Sverige slo feil. Hvorfor reagerte Torsten Amundsson så avvisende på Thorsells forespørsel? Kom det noensinne til en nærmere meningsutveksling mellom de to? Kunne Thorsell ha oppnådd mer, hadde han bare stått på? Hva er det blitt av Ragnar Ahlstedt? Holdt han kontakten med Felix Abraham fra lykkeligere Berlin-dager? Og hvorfor kom Abraham til Sverige i 1936? Her er det fortsatt noen åpne spørsmål.

Når det gjelder Thorsell selv, kan kanskje også dette sies: Planene om å bygge opp en organisasjon i samsvar med WhK og å grunnlegge et svenskspråklig

tidsskrift etter tysk forbilde mislyktes sikkert også til en viss grad fordi han hele tiden foretrakk å bo i den svenske provinsen enn i en storby som Stockholm eller Göteborg. Isolasjonen i Surahammar kan kanskje til og med forklare hvorfor hans engagement hva homofil frigjøring angår, midlertidig kunne bli glemt i Sverige. Men den selvvalgte isolasjonen som vanlig jernverksarbeider var tilsynelatende også en fortutsetning for Thorsells enestående innsats. Mot slutten av sitt liv sa han om sin egen virksomhet: "Det var inte så mycket fråga om mod. Jag var mest förbannad över allt hyckleri, det var hela saken. Dessutom: en som står nederst på samhällsstegen ger de sig inte på, den kan man inte rycka ned."⁴⁴

Noter

¹ Kjell Rindar, "Vi erövrar vår historia." I *Kom ut! Tidning för RFSL* 1/1981, s. 3. Günter Stiel ble født i Hamburg i 1906. Han kom som politisk flyktning til Sverige i 1936 og arbeidet fra 1947 til 1970 i svensk kringkasting. Januar 1971 vendte han tilbake til Berlin (vest). Det er ikke dokumentert når og hvordan Thorsell og Stiel ble kjent med hverandre. I Riksarkivet i Stockholm finnes det imidlertid et brev som Stiel skrev til Thorsell 16.10.1960.

² Jfr. Göran Söderström (red.), *Sympatiens hemlighetsfulla makt: Stockholms homosexuella 1860–1960*. Stockholm 1999, s. 642.

³ Fredrik Silverstolpe, *En homosexuell arbetares memoarer. Järnbruksarbetaren Eric Thorsell berättar*. Stockholm 1981. Boken bygger, som forfatteren Fredrik Silverstolpe skriver i bokens forord, på innspilte samtaler og intervjuer med Eric Thorsell fra 1978 til 1980, samt på diverse av Thorsells manuskript til artikler, taler og foredrag.

⁴ Silverstolpe 1981, s. 78.

⁵ Ragnar Ahlstedt, "Anonyma frågor få offentliga svar i Berlins institut för sexualvetenskap". I *Stockholms Dagblad*, 4.10.1931, s. 3 og 14. Jeg takker Ralf Dose fra Magnus-Hirschfeld-Gesellschaft i Berlin for at han gjorde meg oppmerksom på denne kilden.

⁶ Ahlstedt, 4.10.1931, s. 3.

⁷ Silverstolpe 1981, s. 79. Hodann levde fra 1939 til sin død midt i desember 1946 i eksil i Sverige. Her hadde Elise Ottesen-Jensen også skaffet ham en arbeidsmulighet ved RFSU. Når det gjelder Hodann se forøvrig: Wilfried Wolff, *Max Hodann (1896–1946: Sozialist und Sexualreformer*. Hamburg 1993 (Schriftenreihe der Magnus-Hirschfeld-Gesellschaft, bind 9).

⁸ Silverstolpe 1981, s. 85.

⁹ Når nøyaktig Abraham kom til Sverige og hvor lenge han oppholdt seg her, er ikke kjent. Ut fra et postkort fra Abraham til Thorsell fra 29. mai 1936 og en notis i Thorsells erindringsbok fra 7. juni 1936 kan en bare slutte at Abraham må ha vært i den svenske hovedstaden rundt månedsskiftet mai/juni 1936. Her bodde han på pensjonat Anderson i Vallingatan 38.

¹⁰ RA, Eric Thorsells arkiv, vol. 11.

¹¹ Thorsells adresseregistrering ved det tyske Folkeregisteret (Großer Meldeschein) befinner seg også i Riksarkivet i Stockholm. Eric Thorsells arkiv, vol. 11.

¹² Men Thorsell har i sine memoarer ikke skrevet noe om politiske diskusjoner i familiekretsen. Han bare nevnte at en av sønnene var anarkist og at dattera skulle ha utviklet seg til en fanatisk nazist senere.

- ¹³ "Schwedische Demokratie und Nazifaschismus" [intervju med Eric Thorsell] i *Schwuchtel* nr. 1/75.
- ¹⁴ Etter annen verdenskrig var Thorsell minst en gang i Berlin. 12. september 1959 beskrev han i en artikkel i *Västmanlands läns tidning* sine inntrykk fra en reise til Tyskland og Berlin. Thorsells omfattende postkortsamling, som oppbevares i Riksarkivet i Stockholm, forteller imidlertid om tallrike og lange reiser Thorsell må ha gjort i hele det tyskspråklige området.
- ¹⁵ Silverstolpe 1981, s. 79.
- ¹⁶ RA, Eric Thorsells arkiv, vol. 11 (erindringsbok).
- ¹⁷ Silverstolpe 1981, s. 81–83.
- ¹⁸ Sit. etter Christopher Isherwood, *Christopher and his kind*. London 1985, s. 20 (Til norsk ved Raimund Wolfert).
- ¹⁹ Silverstolpe 1981, s. 83.
- ²⁰ Silverstolpe 1981, s. 90. *Club am Turmhaus* befant seg Am Zirkus 12, ikke langt fra elven Spree i Berlin-Mitte.
- ²¹ Jfr. *Eldorado: Homosexuelle Frauen und Männer in Berlin 1850–1950. Geschichte, Alltag und Kultur*. Berlin 1984, s. 71.
- ²² Sit. etter Söderström 1999, s. 643.
- ²³ Silverstolpe 1981, s. 96.
- ²⁴ Silverstolpe 1981, s. 103.
- ²⁵ Silverstolpe 1981, s. 101.
- ²⁶ Silverstolpe 1981, s. 103.
- ²⁷ RA, Eric Thorsells arkiv, vol. 11 (erindringsbok).
- ²⁸ Datoen er 23. mars 1932. Siden avskjedsordene i Thorsells erindringsbok ikke følger noen kronologisk rekkefølge, kan det ikke avgjøres om Thorsell oppholdt seg i Berlin til etter hans utmelding hos politiet eller om det her foreligger en feiltakelse.
- ²⁹ Sit. etter Söderström 1999, s. 396.
- ³⁰ Se Eric Thorsell, "Nya ogärningar av nazisterna. Institutet för sexualvetenskap skövlat och stängt." I *Västmanlands Folkblad*, 9.5.1933.
- ³¹ Se Eric Thorsell, "Magnus Hirschfeld 65 år. Några ord om en framsynt forskares kamp mot okunnighet och fördomar." I *Arbetaren*, 11.5.1933.
- ³² Sistnevnte hevdes av Göran Söderström (se Söderström 1999, s. 393). Selvfølgelig kan dette også ha vært tilfelle, men særlig dypt synes forholdet mellom Ahlstedt og Hirschfeld ikke å ha vært. Som det framgår av Ahlstedts brev til Thorsell, kjente han ikke navnet Karl Giese. Når det gjelder Ahlstedts homofili, har Thorsell sagt, at Ahlstedt aldri har vedkjent seg den offentlige.
- ³³ RA, Eric Thorsells arkiv, vol. 11 (Ragnar Ahlstedts brev av 23.9.1933).
- ³⁴ Ragnar Ahlstedt til Eric Thorsell, 23.9.1933.
- ³⁵ Silverstolpe 1981, s. 128.
- ³⁶ Staats- und Universitätsbibliothek Carl von Ossietzky, Hamburg. Walter Hammers brev til Peter Martin Lampel av 4.1.1939.
- ³⁷ RA, Eric Thorsells arkiv, vol. 11 (Ragnar Ahlstedts brev av 23.9.1933).
- ³⁸ Holdt 26.3.1952.
- ³⁹ Se Söderström 1999, s. 473.
- ⁴⁰ *Arbetaren*, 11.8.1952. Sit. etter Söderström 1999, s. 419.
- ⁴¹ Sit. etter Söderström 1999, s. 419.
- ⁴² Se Silverstolpe 1981, s. 200.
- ⁴³ Se Silverstolpe 1981, s. 176–177.
- ⁴⁴ Sit. etter Söderström 1999, s. 395.

Raimund Wolfert (mag.art.) arbeider som lærer, frilans-journalist og oversetter i Berlin. Har skrevet diverse artikler i tyske og norske aviser og tidsskrifter, bl.a. om Herman Bang og Max Eisfeld, Bjørnstjerne Bjørnson og Hans Henny Jahnn. Tar gjerne opp temaer i forbindelse med nordisk-tysk kulturkontakt. Utgiver av boken *"Alles nur Kunst?" – Knut Hamsun zwischen Ästhetik und Politik* (1999).

Summary

The Swedish iron miner Eric Thorsell (1898–1980) came to Berlin in 1931 to further his knowledge on homosexuality at Magnus Hirschfeld's *Institute for Sexual Science*. In his memoirs Thorsell has written about his adventures and experiences during his stay of several months in Berlin. This stay must be seen as the basis of Thorsell's subsequent commitment as an activist for the rights of gays and lesbians, principally in Sweden but elsewhere as well. Unfortunately his memoirs are inaccurate in several regards leaving a couple of questions unanswered. For example, it is most regrettable that Thorsell didn't mention what became of other activists such as Ragnar Ahlstedt and Felix Abraham and why a possible cooperation with them and others didn't lead to success in the years before World War II. The article in hand is meant as a correction, completion and comment on the image Thorsell has created for himself. It is based on a critical reading of Thorsell's memoirs and recent findings in archives in Stockholm and Berlin.